

Ганна Власова,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії прокуратури
України

УДК 343.1

***Спрощення кримінального провадження
на прикладі окремих європейських країн:
досвід, практика застосування***

Досить часто у правовій науці інших країн виникає питання щодо скорочення процедури кримінального судочинства. Зокрема, однією із форм спрощеного судочинства є укладання угод про визнання вини.

Слід зазначити, що у країнах континентального права угода про визнання вини часто застосовується, але має низку принципових відмінностей, обумовлених тим, що повноваження сторони обвинувачення обмежено законом, враховуючи принципи доцільності (Франція, Нідерланди) та законності (Німеччина, Італія), на яких ґрунтуються прокурорські повноваження у здійсненні кримінального переслідування [6, с. 30–31]. Також необхідно зазначити, що в судочинстві деяких європейських держав мається на увазі не угода про визнання вини, а згода зі стороною обвинувачення (наприклад, *conformidad* в Іспанії, *abbreviato* в Італії) [15].

Але, зважаючи на сучасний закордонний досвід, правові системи зближуються, тож інститут «визнання вини» поступово набуває актуальності. Про це свідчать такі факти. 24 липня 2002 р. Економічна і соціальна рада при ООН ухвалила резолюцію «Про основні принципи програм відновлювального правосуддя у кримінальних справах», яка рекомендує всім країнам розвивати і впроваджувати програми відновлювального правосуддя у національне судочинство. Існує декілька моделей подібного правосуддя, і найпоширенішою його формою є програми примирення жертв і порушників (медіація) [5].

Відповідно до Рамкового рішення ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. медіація у кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятного

рішення між потерпілим та правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора [4, с. 86].

На підставі цього рішення всі країни Європейського Союзу зобов'язані поширювати посередництво в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої у процесі посередництва.

Так, у кримінальному процесі Іспанії нині активно застосовується інститут «згоди», передбачений статтями 655 і 694–700 КПК Іспанії 1882 р. (зі змінами 1988 р.). Сторона обвинувачення направляє до суду клопотання про призначення покарання строком до шести років. Якщо на початку розгляду обвинувачений виразить свою формальну згоду із кваліфікацією злочину та запропонованим обвинуваченням покаранням, то суд, не проводячи судового засідання, виносить вирок, яким затверджує покарання, погоджене сторонами. Отже, йдеться про визнання вини, але не про угоду [12].

Схожою є процедура у КПК Португалії 1987 р. де вона застосовується тільки у справах про злочини, що передбачають покарання не більше шести місяців ув'язнення (ст. 392). Якщо прокурор вважає, що за вчинення такого злочину обвинувачений не заслуговує покарання більш суворого, ніж штраф або «захід безпеки», не пов'язаний з позбавленням волі, то він передає справу до суду із клопотанням про його розгляд у «дуже спрощеному порядку».

«Континентальною» особливістю португальської процедури є право суду відхилити клопотання прокурора про застосування «дуже спрощеного порядку» (ст. 394-3 КПК Португалії). У такому випадку суд виносить мотивоване рішення, де пояснює причини відмови: незгода із прокурорською кваліфікацією вчиненого, невідповідність висновків прокурора наявним у справі доказам тощо. Коли

підстав для відхилення клопотання прокурора немає, суд викликає обвинуваченого, з'ясовує його позицію і роз'яснює, що за його «незгоди» із запропонованим прокурором покаранням рух справи продовжиться в іншій процесуальній формі («звичайній»). Якщо обвинувачений згоден із клопотанням прокурора, то суд, не розглядаючи справи по суті, затверджує письмову угоду про покарання між прокурором та обвинуваченим, яка набуває тоді сили вироку (статті 396-1 і 396-2 КПК) Португалії, але не підлягає оскарженню (ст. 400-1 КПК Португалії) [13]. На відміну від Іспанії, в Португалії такого роду спрощене провадження може мати місце лише у справах про малозначні злочини, причому із застосуванням відносно «м'яких» покарань (переважно майнових).

КПК Італії 1989 р. передбачає дві відповідні процедури. Насамперед, це «прискорене провадження», передбачене статтями 438–443 КПК Італії 1989 р., яке застосовується практично по всіх кримінальних справах без винятку, зокрема по справах про тяжкі злочини, підсудні італійському суду асизів. Зміст його полягає в тому, що справа може бути розглянута по суті не в результаті традиційного судового розгляду, а безпосередньо в рамках попереднього слухання справи в суді. З ініціативою такого прискорення судочинства має право виступити тільки обвинувачений, який зобов'язаний у цьому випадку направити відповідне клопотання рівно за п'ять днів до початку попереднього слухання. Прискорене провадження може мати місце лише за наявності на те згоди прокурора.

Італійське законодавство другою формою спрощеного судочинства визначає укладання угоди про визнання вини. Згідно з цим положенням, прокурор і адвокат можуть узгодити покарання, що має бути призначене, і просити суддю прийняти цю пропозицію [9].

Щодо участі прокурора у спрощеному провадженні Італії слід зазначити, що він не має суттєвих повноважень щодо укладення угоди про визнання вини. На формування інституту угод про визнання вини в Італії дуже вплинуло положення ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом кожній особі [2, с. 220]. Тому в систему кримінального правосуддя Італії у 1988 р. було запроваджено лише ряд спрощених процедур.

Варто зазначити, що аналоги згаданих «угод» існують і в законодавстві Данії, Норвегії та Нідерландів.

Естонське законодавство також передбачає спрощення кримінального судочинства. Так, глава 32 КПК Естонії [11] регламентує порядок прискореного провадження. Якщо протягом десяти днів од надходження повідомлення або заяви про злочин, а в разі призначення експертизи – протягом одного місяця, можливе з'ясування обставин вчинення злочину і вони з'ясовані, то у випадках зі злочинами третього ступеня можна застосувати прискорене провадження.

Для з'ясування обставин учинення злочину слідчий виконує такі дії: 1) здійснює в разі необхідності огляд місця події; 2) призначає в разі необхідності експертизу; 3) отримує від осіб пояснення; 4) витребує дані про розмір майнової шкоди, заподіяної злочином; 5) збирає матеріали, що мають значення в розгляді кримінальної справи в суді. Після цих дій складається обвинувальний акт, і матеріали справи направляються до суду.

Глава 33 КПК Естонії передбачає можливість спрощеного провадження. Якщо у кримінальній справі, порушеній по злочину другого або третього ступеня, відомі всі обставини, які стосуються предмета доказування, і обви-

нувачений визнав себе винуватим у пред'явленому йому обвинуваченні у повному обсязі, прокурор може зі своєї ініціативи, а також за клопотанням слідчого застосувати для розслідування кримінальної справи спрощене провадження [11].

Особливістю спрощеного провадження в Естонії є те, що слідчий узгоджує можливість проведення спрощеного розгляду справи зі всіма особами, які беруть у ній участь. Також слідчим складається протокол про дання згоди на застосування спрощеного провадження обвинуваченим і законним представником неповнолітнього обвинуваченого.

Варто звернути увагу на проведення дебатів у процесі спрощеного провадження, суть яких полягає в такому. В термін не більше трьох днів од моменту винесення постанови про застосування спрощеного провадження і початку дебатів прокурор складає проект угоди про застосування спрощеного провадження і починає дебати з обвинуваченим, захисником і законним представником неповнолітнього обвинуваченого [11].

Пристаючи до дебатів, прокурор знайомить обвинуваченого з його правами у спрощеному провадженні, пред'являє обвинуваченому та його захиснику для ознайомлення всі матеріали справи, про що складається протокол. У разі згоди обвинуваченого, захисника і законного представника неповнолітнього обвинуваченого зі змістом обвинувачення, кваліфікацією злочину і заподіяною шкодою вони приступають до дебатів із приводу виду і розміру покарання, застосування яких прокурор вимагатиме в суді за вчинення цього злочину. Тобто, по суті, справа може вирішитися ще на стадії досудового розслідування, і в суді буде підтримуватися таке обвинувачення, до якого сторони дійшли згоди.

У разі незгоди обвинуваченого, захисника чи законного представника неповнолітнього обвинуваченого

зі змістом обвинувачення, кваліфікацією злочину, характером або розміром заподіяної шкоди або з видом і розміром покарання, застосування яких прокурор вимагатиме в суді за вчинення цього злочину, прокурор своєю постановою повертає кримінальну справу слідчому для продовження провадження в загальному порядку [11].

В Англії угоди про визнання вини також застосовуються в кримінальному судочинстві. Британські вищі суди, не відкидаючи самої можливості укладення сторонами такого роду угод, украй негативно ставляться до участі суддів у проведенні переговорів між обвинуваченням і захистом (що нерідко має місце у США). Сторони не мають права звертатися в Англії до суду за роз'ясненням питання про те, який захід покарання буде призначений обвинуваченому у випадку визнання їм своєї вини (в одержанні подібної інформації вони дуже зацікавлені, особливо сторона захисту). Якщо обвинувачений визнав вини, попередньо дізнавшись у судді про своє конкретне покарання, то таке визнання повинно розглядатися як вимушене і нікчемне.

Але саме визнання вини заохочується англійськими суддями, тому що значно прискорює судочинство і полегшує їхню процесуальну місію. Про це свідчить той факт, що в 1974 р. Апеляційний суд ухвалив у справі Коффі, що обвинуваченому, який визнає свою вини, доцільно скорочувати покарання приблизно на 30% [8]. У 2000 р. це положення частково закріплено законодавцем: у ст. 152 нового Закону про повноваження кримінальних судів (у призначенні покарання) зазначено, що суд повинен розцінювати визнання вини як пом'якшувальну обставину у призначенні покарання в кожному конкретному випадку, беручи до уваги етап процесу, коли обвинувачений виразив намір визнати її. Такий підхід стимулює визнання винуватості в ці-

лому та укладання угод про визнання зокрема.

Є й німецькі «кримінально-процесуальні угоди». Вони досить довго не мали законодавчої бази (оскільки тривали дискусії серед науковців з приводу необхідності їх запровадження), розвиваючись винятково «на практиці» як заходи, що дозволяють децю розвантажити кримінальну юстицію. Йдеться про те, що обвинувачений погоджується визнати свою вини за умови відмови прокурора від обвинувачення щодо інших злочинів, пов'язаних з «основним» злочиним (за наявності їх сукупності).

Конституційний суд Німеччини у своєму рішенні не висловився проти «кримінально-процесуальних угод» як таких, але поставив їм досить тверді рамки. По-перше, жодна угода не повинна виглядати як вирок, тобто особа не може бути засуджена на підставі самої угоди. По-друге, суд виключив будь-яку можливість «торгівлі із правосуддям», що впливає із правильного розуміння концепцій «юстиції» та «правової держави». По-третє, суд визнав, що угоди припустимі лише за збереження верховенства основних кримінально-процесуальних і матеріально-правових принципів: обов'язок суду всебічно дослідити всі обставини справи; засудження особи можливе тільки з установленням її вини; рівність прав перед судом; вільне (без фізичного або психологічного примусу) ухвалення рішення обвинуваченим [1, с. 47].

У 2009 р. у кримінально-процесуальному законодавстві Німеччини було закріплено можливість укладення судових угод. Саме судові угоди є яскравим прикладом диспозитивності кримінального процесу Німеччини. У практиці німецьких судових угод підсудний перебирає на себе зобов'язання зізнатись у вчиненні діяння або відмовитися клопотати про застосування окремих процедур доказування і часто також компенсувати потерпілому

завдану шкоду. У відповідь зобов'язанням суду є позначення певної верхньої межі покарання, причому на практиці пізніше призначене покарання відповідає цій верхній межі або трішки її не досягає. Потрібно зауважити, що укладення такої угоди – це право особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину.

За допомоги подібної угоди труднощі судові розгляди, які в іншому випадку тривали б тижнями або місяцями, можуть бути завершені протягом кількох днів. Тож судова угода є своєрідним взаємовигідним договором, суттю якого є: «мінаю щиросердне визнання на пом'якшення покарання» [1, с. 38].

У Німеччині укладання угоди про визнання вини не звільняє сторону обвинувачення від доказування всіх істотних обставин справи і не замінює суду. Перед тим як укласти угоду, підсудний має право ознайомлюватись із матеріалами справи, щоб, відповідно, мати уявлення про доказову базу сторони обвинувачення, об'єктивно оцінювати власні шанси під час проведення переговорів. Угода про визнання вини у Німеччині має, зокрема, такі особливості: а) покарання може передбачати тільки штрафні санкції, позбавлення волі на строк до одного року, обмеження спеціального права та конфіскацію матеріальних цінностей, одержаних унаслідок учинення злочину; б) прокурор повинен отримати дозвіл від судді, щоб документ набув чинності, після чого він передається обвинуваченому, який протягом 14 днів приймає пропозицію або вибирає судовий розгляд своєї справи на загальних підставах [3, с. 69].

Щодо участі прокурора у процедурі визнання вини, то, на відміну від США, його наділено мінімальним обсягом дискреційних повноважень, а точніше, вони майже відсутні. За такої функціональної моделі прокурор у Німеччині не може приймати рішення про кримінальне переслідування

на власний розсуд, а керується принципом законності, що зобов'язує його порушувати кримінальне переслідування у кожному конкретному випадку, щодо всіх правопорушників (за винятком випадків, установлених законодавством, наприклад, дрібного правопорушення). Саме винятки з цього правила зробили можливим розвиток у Німеччині інституту угоди про визнання вини [7, с. 81].

На відміну від Німеччини, прокурора у Франції наділено широкими повноваженнями у сфері укладення угоди про визнання вини, і це дає можливість уникнути перевантаження судової системи. Однак процес укладення угоди про визнання вини має свої особливості. Процедура визнання вини може застосовуватися для кримінальних проступків, за які передбачено покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на термін не більше 5 років, а також тяжких злочинів, учинених з необережності. Обвинуваченому надається можливість укласти угоду про визнання вини або відмовитися від цієї процедури протягом 10 днів. Порядок укладення угоди передбачає дві основні умови: обов'язкове ведення протоколу переговорів та обов'язкову участь захисника.

Після досягнення згоди між сторонами справу розглядає голова окружного суду або призначений ним суддя. Скорочена судова процедура проходить дві стадії: заслуховування обвинувачуваного суддею; управління кримінальним обвинуваченням (фактично це – судовий контроль укладеної угоди про визнання вини). Проте на відміну від Італії та, певною мірою, Німеччини, суддя не схвалює угоди, укладеної між прокурором та обвинувачуваним, а затверджує покарання. Так покарання набирає юридичної сили [10].

Не містить КПК Франції будь-яких положень стосовно тих обставин, які не можуть бути включені до змісту угоди. У порівняльно-правовому аспекті

зазначмо, що, наприклад, КПК Німеччини встановлює, що предметом судової угоди не можуть бути: а) обвинувальний вердикт, тобто застосування судом матеріального кримінального права (наприклад, неврахування доведеного судовим розглядом втілення кваліфікаційного складу); б) заходи виправлення та безпеки (наприклад, призначення превентивного ув'язнення); в) відмова від можливості оскарження вироку.

Як висновок хотілося б зазначити, що зазначені вище угоди в кримінальному процесі України беззаперечно мають право на існування, але перед їх запровадженням потрібно прискіпливо вивчити досвід застосування таких угод на практиці інших країн, а також передбачити результати їх

використання у кримінальному процесі нашої держави. Виходячи з цього, угоди про визнання вини, що передбачені у новому КПК України, не варто запроваджувати в кримінальний процес України, натомість в новому КПК України мають віднайти місце аналогі судових угод Німеччини.

Про доцільність їх запровадження у кримінальне судочинство України можуть свідчити, по-перше, вичерпані можливості підвищення ефективності наявної системи кримінального судочинства; по-друге, очевидне відставання у розвитку вітчизняного кримінального судочинства порівняно з іншими країнами, зокрема європейськими; по-третє, перевантаження органів прокуратури та слідства; по-четверте, перевантаження судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Головнєнков П.* Судові угоди у німецькому кримінальному процесі / П. Головнєнков // *Право України.* – 2012. – № 1–2. – С. 369.
2. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / За ред. О. Л. Жуковської. – Київ, ЗАТ ВІПОЛ, 204. – 960 с.
3. *Куц В.* Деякі аспекти теоретичного обґрунтування доцільності зміни конституційного статусу прокуратури України / В. Куц // *Реформування органів прокуратури України: проблеми і перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 жовтня 2006 року).* – К. : Національна академія прокуратури України, 2006. – С. 69–71.
4. *Лисенко А.* Захист прав потерпілого в кримінальному процесі / А. Лисенко // *Дослідження.* – № 1. – 2007. – С. 85–92.
5. *Матеріали Конгресу ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками* // *Правонарушитель и жертвы: ответственность и справедливость в процессе отправления уголовного правосудия* // <http://www.ua.org russian>
6. *Ma Y.* Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: a comparative perspective / Y. Ma // *International Criminal Justice Review.* – 2002. – Volume 12. – P. 22–52.
7. *Резнік О.* Функціональна модель прокуратури (поняття і різновиди) / О. Резнік // *Вісник прокуратури.* – 2008. – № 3 (81). – С. 81–83.
8. *Рішення Конституційного суду Великобританії у справі Коффі від 1974 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua>
9. *Рішення Конституційного суду Італії № 81/1991* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chicercatrova.spb.ru>
10. *Офіційний сайт Центру політико-правових реформ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua>
11. *Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.vl.ru/comments/show_article.php

Власова Г. П. Спрощення кримінального провадження на прикладі окремих європейських країн: досвід, практика застосування

У статті розглянуто процес спрощеного кримінального провадження в європейських країнах, а саме: проаналізовано його особливості та підстави його проведення. Визначено перспективи впровадження такого досвіду в законодавство України.

Ключові слова: скорочене провадження, прискорене провадження, спрощене провадження, кримінально-процесуальні угоди про визнання вини.

Власова Г. П. Упрощение уголовного производства на примере отдельных европейских стран : опыт, практика применения

В статье рассмотрен процесс упрощенного уголовного производства в европейских странах, а именно: проанализированы его особенности и основания его проведения. Определены перспективы внедрения такого опыта в законодательство Украины.

Ключевые слова: сокращенное производство, упрощенное производство, ускоренное производство, криминально-процессуальные соглашения о признании вины.

Vlasova G. Simplification of criminal production on the example of the separate European countries: experience, practice of application

In the article we describe the simplified criminal proceeding in Europe ancountries, such as its features are analyzed and the reasons for it conduct. The prospects of such experience in implementing legislation of Ukraine are analyzed.

Key words: abbreviated proceeding, expedited proceedings, simplified proceedings, plea agreement in criminal procedure.